

Shashmaqomning yaralish tarixi

Kamolov Murodjon O'ktam o'g'li

Buxoro Davlat universiteti san'atshunoslik fakulteti musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası Vakal an'anaviy xonandaligi ta'lim yo'nalishi

Annotatsiya: O'zbekistondagi maqom tarixi qadim zamonlardan boshlangan bo'lib, "maqom" atamasi o'zbek mumtoz musiqasining bir qismi sifatida ijro etilgan an'anaviy musiqiy asarlarni nazarda tutadi. Ushbu madaniy merosni asrab-avaylash va targ'ib etishda yuqorida tilga olingan "Maqom" ansambli katta rol o'ynadi. Maqom musiqasi o'zining murakkab ohanglari, she'riy lirikasi va tarixiy ahamiyati bilan ajralib turadi, ko'pincha sevgi, tabiat va xalq ertaklari mavzularini aks ettiradi. O'tgan yillar davomida maqom musiqasi o'ziga xos o'zbeklik xususiyatini saqlab qolgan holda rivojlanib, yangi ta'sirlarga moslashdi.

Kalit so'zlar: shashmaqom, janr, ansambl, musiqa, maqom kompozitsiyalari.

Ilk bor VII-VIII asrlarda xalq musiqasi negizi va mahalliy professional ijrochilik an'alarining rivoji yirik turkumli janrlar shakllanishiga olib keldi. Jumladan, Borbad ijodiga mansub "Xusravoniy" turkumi. IX-X asrlarda maqomsimon cholg'u va ashula-cholg'u asar va turkumlar rivojlanadi. XI-XIII asrlardan boshlab, to XVII asrgacha Yaqin va O'rta Sharqda "Duvozdahmaqom" – 12 maqom turkumi keng tarqalib, musiqa amaliyotida qo'llanib keldi. XVIII asrda Buxoroda yangi turkum – "Shashmaqom" uzil-kesil shakllandi. XIX asrda "Xorazm maqomlari" turkumi va Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari vujudga keladi. Keyinchalik "Shashmaqom" va boshqa turkumlar asosida maqom asarlarining yangi uslublari va ko'rinishlari zamonaviy talqinda rivoj oladi. Maqomchilik san'ati qonunlarini sharhlash, asoslash, musiqa nazariyasi va amaliyotiga oid masalalar IX asrdan boshlab musiqiy risolalarda o'z aksini topdi. Maqomlarni tartiblashda, muayyan tizimga tushirishda Urmaviy va Sheroziyning (XIII-XIV asr) xizmatlari katta. XX asrda maqomchilik san'ati rivojlanib, yetuk

sozandayu xonandalar va bastakorlar ijodi va repertuarlaridan o‘rin oldi. Ular zamonaviy nota yozuvlari orqali to‘plamlar sifatida nashr etildi, ularni nazariy va amaliy o‘zlashtirish ishlari amalga oshdi. Maqom musiqasi O‘zbekistonning boy madaniy merosida alohida o‘rin tutib, mamlakat musiqasi an‘analari va badiiy teranligidan dalolat beradi. Qadim zamonlarda paydo bo‘lgan “maqom” atamasi o‘zbek mumtoz musiqasining mazmun-mohiyatini o‘zida mujassam etgan an‘anaviy musiqiy asarlar bilan sinonimdir. Ko‘pincha she‘riy so‘zlar bilan jo‘r bo‘ladigan bu kuylar nafaqat ko‘ngilni cho‘zadi, balki tarbiyalaydi, sevgi, tabiat va tarixiy voqealarni hikoya qiladi. Maqomli musiqasi an‘analarining zamirida ushbu san‘at yo‘nalishidagi mahorati bilan mashhur bo‘lgan “Maqom” ansambli yotadi. Maqom sozandalari murakkab ohanglarni hissiy jarangdor so‘zlar bilan mahorat bilan uyg‘unlashtirib, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan hikoyalarni hayotga tadbiiq etadi. O‘zlarining chiqishlari orqali ular nafaqat texnik mahoratni namoyish etadilar, balki til to‘siqlarini engib o‘tadigan chuqur hissiy nuanslarni ham yetkazadilar. Status musiqasining belgilovchi xususiyatlaridan biri uning ildizlariga sodiq qolgan holda zamon bilan birga rivojlanish qobiliyatidir. Yillar davomida maqom kompozitsiyalari yangi musiqiy ta’sirlar va zamonaviy sezgirliklarga moslashib, tez o‘zgaruvchan dunyoda ularning dolzarbligini ta’minladi. An‘anaviy va zamonaviy elementlarning uyg‘unligi status musiqasini barcha yoshdagi tomoshabinlar bilan rezonanslash imkonini berdi va o‘tmish va hozirgi o‘rtasidagi tafovutni yo‘qotdi. Madaniy merosga globallashtirish va homogenlashuv tahdidi tobora ortib borayotgan dunyoda maqom musiqasi O‘zbekistonning o‘ziga xosligini ko‘rsatuvchi mayoq sifatida turibdi. Uning abadiy nafisligi va o‘zgarmas jozibasi bizni belgilaydigan madaniy boyliklarni asrab-avaylash va ulug‘lash muhimligini eslatib turadi. Biz O‘zbekistonda maqom musiqasi merosini nishonlar ekanmiz, biz nafaqat o‘tmishni e‘zozlaymiz, balki uning go‘zalligi va ahamiyati kelgusi yillar davomida kelajak avlodlarni maftun etishda davom etishini ta’minlaymiz. 2007-yili Isoq Rajabovning “Maqomlar” nomli yirik risolasi YuNESKO tomonidan nashr etildi. 2003-yil noyabr oyida “Shashmaqom” YuNESKO tomonidan “Insoniyatning og‘zaki va nomoddiy madaniy merosi

durdonasi” deb tan olindi. 2008-yili umumjahon Rerezentativ ro‘yxatiga kiritildi.

Xulosa:

O‘zbekistonda dastlab ilk professional maqom ansambli folklorshunos, O‘zbekiston xalq artisti, akademik Yunus Rajabiy tomonidan 1959 yili O‘zteleradiosi qoshida tashkil etilgan. Ansambl tomonidan 1960—1962-yillari “Shashmaqom” va “Toshkent-Farg‘ona maqom yo‘llari” turkumlariga kiruvchi cholg‘u va asosan, ashula yo‘llari ilk bora grammplastinkaga yozila boshlagan va nashr etilgan. 1976-yilda ansambl rahbari, akademik Yunus Rajabiy vafotidan so‘ng O‘zbekiston xalq artisti Orif Alimaxsumov, O‘zbekiston san‘at arbobi Shavkat Mirzayev, O‘zbekiston xalq artisti G‘anijon Toshmatov, O‘zbekiston xalq hofizi Isroil Vahobov unga rahbarlik qilib keldilar. Ayni paytda ansambl rahbari – O‘zbekiston xalq artisti, “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni sohibi va ko‘plab davlat mukofotlari sovrindori Abduhoshim Ismoilov. Maqom ansambli a‘zolari shu kunga qadar bir necha chet el mamlakatlarida ijodiy safarlarda bo‘lib, o‘z konsert dasturlarini namoyish qilib kelishgan. Uzoq yillar davomida bu dargohda yetuk xonanda va sozandalar xizmat qilishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oripov, A. Turon tarixi jurnali. T. 2012. – B.3.
2. Yunusov, R. Faxriddin Sodiqov. T. Musiqa. 2005. – B.13.
3. Rajabiy, Yu. Musiqa merosimizga bir nazar. T. G‘.G‘ulom. 1978. – B.31.
4. Mandelbrot, B. Fraktal’ naya geometriya prirodi. M. IKI. 2002. – B.14.
5. Matyoqubov, O. Maqomot. T. Musiqa. 2004. – B.27.
6. Rajabov, I. Maqomlar. T. San‘at. 2006. – B.41.